

СТРУКТУРНА-ЗМЕСТАВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ “СЛОЎНІКА ЗАХОДНЕРУСКАЙ ГАВОРКІ” І. І. ГРЫГАРОВІЧА

Разглядаюцца асаблівасці структуры і зместу слоўніка І. І. Грыгаровіча, адзначаецца яго важнасць для развіцця лексікаграфіі

Навуковая дзейнасць беларускага мовазнаўца, гісторыка і археолага XIX ст. І.І. Грыгаровіча не атрымала дастаткова поўнага асвятлення ў сучасны час, паколькі дакументальная спадчына вучонага захоўваецца ў шматлікіх кнігасховішчах Беларусі, Расіі і Літвы і недаступна шырокім колам грамадства. Найбольш цэласны комплекс дакументаў Грыгаровіча належыць сёння Беларускаму дзяржаўнаму архіву-музею літаратуры і мастацтва ў Мінску. Асабісты архіў І.І. Грыгаровіча змяшчае наступныя рукапісныя матэрыялы: твор “Беларуская іерархія”, другую частку археаграфічнага зборніка “Беларускі архіў старажытных грамат”, чарнавыя запісы трэцяй часткі, “Слоўнік заходнерускай гаворкі”, прадмову да 4 тома “Акты Заходняй Расіі”, падрыхтоўчыя матэрыялы да “Збору твораў Г. Каніскага”, некаторыя звесткі з біяграфіі (службовую перапіску з графам М.П. Румянцавым і асабістую з роднымі і блізкімі), маёмасна-гаспадарчыя дакументы, вопісы і копіі дакументаў, што захоўваліся ў беларускіх архівах напачатку XIX ст., і шэраг іншых невялікіх апісанняў, нататак, паведамленняў, выпісаў [1]. Адзначым, што архіў І.І. Грыгаровіча з’яўляецца адзіным з захаваных у Беларусі асабістых архіваў вучоных-лінгвістаў першай паловы XIX ст.

Значную метадалагічную каштоўнасць для беларускага мовазнаўства прадстаўляюць архіўныя матэрыялы, якія змяшчаюць інфармацыю пра Грыгаровіча-лексікографа, у прыватнасці, рукапіс “Слоўніка заходнерускай гаворкі” (1850-1851 гг.) [2] і шматлікія падрыхтоўчыя матэрыялы, а таксама заўвагі да яго ўкладання [3]. У нашым артыкуле ставіцца мэта дапоўніць і ўдакладніць вядомыя звесткі пра лексікаграфічную дзейнасць І.І. Грыгаровіча: даць больш поўнае апісанне “Слоўніка заходнерускай гаворкі”, прааналізаваць яго змест і структурныя асаблівасці, акрэсліць ролю ў гісторыі беларускай перакладной лексікаграфіі.

На сённяшні дзень канчаткова не вырашана пытанне пра месца і час публікацыі слоўніка. Так, шэраг аўтараў (М. Грыгаровіч [4, с.], А. Пыпін [5, с. 70], М. Суднік [6, с. 68]) толькі згадваюць пра наяўнасць 10 апублікаваных аркушаў слоўніка Грыгаровіча, але дакладна не адзначаюць іх месцазнаходжанне. У артыкуле Н. Ватацы “Ці друкаваўся “Слоўнік ...” І. Грыгаровіча?” аўтар паведамляе, што “І. Грыгаровіч паспеў апублікаваць толькі свае заўвагі на пытаннях складання, а таксама план слоўніка. Сам тэкст слоўніка, падрыхтаваны ім на літары А, Б, В, быў, відаць, набраны і існаваў толькі ў карэктурных аркушах, але не выдадзены або апублікаваны ў перыядычным выданні” [7, с. 4]. Такое меркаванне мае рацыю, бо пацвярджаецца выяўленымі наступнымі матэрыяламі з архіва. Пад шыфрам 6.1.19 разам з рукапісам захоўваецца карэктурны ліст слоўніка на літару В (у межах паміж словамі *вара* – *вводины*, 165 слоў) з аўтарскімі дадаткамі і выпраўленнямі. Магчыма, існаваў і карэктурны адбітак слоўніка на літару А, паколькі ў справе пад шыфрам 6.1.20 знаходзяцца 4 матэрыялы, дасланыя з розных месцаў з просьбай дапоўніць слоўнік (дапаўненні да слоўніка складзены настаўнікамі С. Шымкевічам, А. Сазонавым, Станкевічам на матэрыяле гаворак Смаленскай, Сімбірскай, Мінскай, часткова Віленскай, Віцебскай і Магілёўскай губерняў). Пра аналагічныя карэктурныя варыянты слоўніка на літары А, В згадвае ў сваім даследаванні М.Ф. Гуліцкі [8, с. 243].

Слоўнік планаваўся ў якасці дадатку да археаграфічнага зборніка “Беларускі архіў старажытных грамад” і меў утылітарнае прызначэнне: дапамагчы археографам, гісторыкам у чытанні помнікаў старажытнага пісьменства. Пры ўкладанні яго аўтар паставіў перад сабой мэту “адлюстраваць усё жыццё заходняга края і мінулае і будучае, яго вераванні, веды, паняцці і, што самае галоўнае, яго сувязь з іншымі славянскімі народамі” [4, с. 332]. Таму крыніцамі матэрыялаў для слоўніка паслужылі багаслоўскія, летапісныя, філалагічныя, палемічныя творы, заканадаўчыя, дыпламатычныя, юрыдычныя статуты і акты Магілёўскага, Мсціслаўскага, Аршанскага і іншых архіваў Беларусі, уласныя назіранні і запісы Грыгаровіча, зробленыя ў Магілёўскай губерні, у ваколіцах Гомеля (тут ён занатаваў многія словы для наменклатурнай часткі і немалы ілюстрацыйны матэрыял). Як крыніцы слоўніка аўтар прыводзіў бібліяграфічна рэдкія працы старажытнай заходнерускай пісьменнасці П. Бярынды, С. Буднага, І. Галятоўскага, І. Гізель, Л. Зізанія, З. Капысценскага, С. Косава, Л. Крэўзы, П. Магілы, М. Сматрыцкага і іншых кніжнікаў [6, с. 68]. Аналіз матэрыялаў з аўтарскага архіва і слоўнікавых артыкулаў дазваляе меркаваць, што дадатковай крыніцай слоўніка быў рукапіс “Збор слоў літоўска-рускай (беларускай) гаворкі” (ЗСЛРГ) [9], адшуканы ў фондзе Грыгаровіча ў справе пад шыфрам 6.1.16., таму П. Казлоўскі і І. Германовіч [10, с. 52] памылкова аўтарства прыпісвалі непасрэдна яму. Згодна з напрацоўкамі М.Ф. Гуліцкага [11] і Б.К. Галаса [12], рукапісны ЗСЛРГ падрыхтаваў Ф. Шымкевіч. На карысць аўтарства апошняга спецыялісты прыводзяць важкія і пераканаўчыя аргументы ў сваіх навуковых публікацыях, напр.: падабенства ў будове і распрацоўцы слоўнікавых артыкулаў абедзвюх прац (аднолькавыя рэестравыя лексемы, іх напісанне, іншамовныя паралелі, поўнае супадзенне тлумачэнняў значэнняў слоў), прыкладна аднолькавы час напісання, тоесныя ўзоры почырку. Пра тое, што І. Грыгаровіч карыстаўся працай Ф. Шымкевіча і з гэтай працы зрабіў шматлікія запазычанні, доказна сведчыць супадзенне многіх аднолькавых слоў у рэестравай частцы абедзвюх прац (*абóры, абрénчикъ, абцáсы, абцуги́, автóрокъ, андáракъ, апóка, арéнда, áркушъ, атóсы, атрамéнтъ, ба́бка, ба́йка, батра́къ, блéкотъ, брукъ, бры́чка, булава́, бульба, буракі́, ва́нна, вару́шки*), аднолькавыя пераклады многіх слоў (*банкéтъ – пиръ, блискави́ца – молния, бондарь – бочаръ, боты – сапоги, бруштынъ – янтаръ, брыль – шляпа, булка – коврига, ваги – весы* і інш.).

Корпус слоўніка І.І. Грыгаровіча ахоплівае літары А, Б, В і змяшчае 4259 рэестравых слоў. У справе 6.1.19 захоўваецца 47 лістоў слоўніка на літару Б агульнай колькасцю 2685 слоўнікавых адзінак (у рэестры – 2386 слоў, на палях дапісана яшчэ 266 і на асобным лістку – 33 словы). Тут жа частка рукапісу на літару В. У справе 6.1.20 на літару А 431 слоўнікавы артыкул і астатняя частка слоўніка на літару В (усяго 1143 адзінкі). У параўнанні з іншымі беларускімі перакладнымі працамі першай паловы XIX ст., названы слоўнік самы багаты па колькасці растлумачаных у ім рэестравых лексічных адзінак (пар.: А. Меер – 600, К. Калайдовіч – 67, М. Шагідзевіч – 1000, Ф. Шымкевіч – 2415, П. Шпілеўскі – 1500, Я. Чачот – 200, 230 і 129).

У рэестры словы размешчаны ў строгім алфавітным парадку, з выкарыстаннем часткова алфавітна-гнездавага спосабу: *арéнда, арендáрка, арендáркинъ, арендарóвъ, арендáрочка, арендáрский, арендáрь, арендовáнный, арендовáть, арендóвный, арендóвое* [2, л. 19 адв.]; *валéчникъ, валéчница, валéчно, валéчность, валéчный* [2, л. 6].

Прадмовай да рукапісу можна лічыць заўвагі аўтара па ўкладанні слоўніка, або “План беларускага слоўніка”, змешчаны ў справах 6.1.17 і 6.1.18. Таксама ён быў апублікаваны ў “Отчете” II аддзялення Расійскай акадэміі навук за 1848 г. У своеасаблівай інструкцыі аўтар адзначае, што “у слоўнік павінны ўвайсці ўсе выразы заходнерускія, што ўжываюцца ў народнай мове, таксама кніжныя і старажытныя, што захаваліся ў пісьмовых дакументах... Слоўнік ёсць летапіс мовы, і ў гэты летапіс павінны быць унесены ўсе факты, якія былі і ёсць” [3]. Таму навуковую каштоўнасць у лексікаграфічнай працы прадстаўляе багаты

лексічны матэрыял. Асноўная частка растлумачаных у слоўніках слоў – пераважна гістарычная і рэлігійная лексіка, выбраная з помнікаў пісьменства: старажытныя назвы асоб, будынкаў, прылад працы і зброі, разнастайных падаткаў і пошлін, царкоўных прыналежнасцей і рэлігійных абрадаў: *авдiтор* [2, л. 9], *агéнда* [2, л. 10], *адамаiскъ* [2, л. 10 адв.], *алтáрия* [2, л. 14], *аналóй* [2, л. 15], *армату́ра* [2, л. 20 адв.], *аскаку́таръ* [2, л. 22 адв.], *базáрное* [2, л. 2 адв.], *бакаля́рь* [2, л. 3 адв.], *би́рачъ* [2, л. 21], *бо́жница* [2, л. 32], *ваго́вое* [2, л. 48], *вво́дины*, *ввя́зчий* [2, л. 51 адв.], *вго́рище* [2, л. 52], *вереви́цiк* [2, л. 54 адв.] і інш. Адсутнасць строга выпрацаваных навуковых прынцыпаў адбору слоў стала прычынай таго, што ў слоўнік трапіла значная колькасць спецыяльных лексем з розных абласцей ведаў: будаўнічай (*амáль* [2, л. 14 адв.], *брусова́нье* [2, л. 41], *будова́нье* [2, л. 42 адв.], *ва́пна* [2, л. 49 адв.], *варста́тъ* [2, л. 3 адв.]), вайскавай (*арма́та* [2, л. 20], *бата́лія* [2, л. 8 адв.], *бо́й* [2, л. 32], *бро́нь* [2, л. 38], *ва́рта* [2, л. 50]), медыцынскай (*апте́карство* [2, л. 18], *боле́нь*, *бо́ль* [2, л. 34], *вакци́на* [2, л. 6]), метэаралагічнай (*безоболо́чный* [2, л. 14], *безпого́дица*, *безпого́дный* [2, л. 16], *ва́рь* [2, л. 3 адв.]), мовазнаўчай (*абрeвiя́ция* [2, л. 8 адв.], *азбукóвникъ* [2, л. 12], *акце́нтъ* [2, л. 13], *арти́куль* [2, л. 20 адв.], *архаи́змъ* [2, л. 21]), музычнай (*арга́нъ* [2, л. 18], *балаба́йка* [2, л. 4], *банду́ра* [2, л. 5 адв.], *басе́тля* [2, л. 8]), літаратуразнаўчай (*ба́йка*, *ба́ечникъ* [2, л. 3 адв.], *баснопи́сь* [2, л. 32]), пчалаярства (*бо́рникъ*, *бортни́чество* [2, л. 36]), сельскагаспадарчай (*боро́знá* [2, л. 36], *ботви́на* [2, л. 36 адв.], *бо́чка* [2, л. 37], *бру́къ* [2, л. 41], *бу́да* [2, л. 42]), гандлёвай (*аре́нда* [2, л. 49], *базáрь* [2, л. 3]), хімічнай (*алка́лія* [2, л. 14], *ба́ня* [2, л. 6 адв.]), эканамічнай (*банкру́тель*, *банкру́тельство* [2, л. 6]), юрыдычнай (*адвока́т* [2, л. 10 адв.], *актъ* [2, л. 13], *апо́графъ* [2, л. 17], *автeнти́чность* [2, л. 10], *апеля́ция* [2, л. 17], *безваро́вность* [2, л. 11], *безпра́вность* [2, л. 16]). Знаходзім у слоўніку многа назваў асоб паводле прафесій, роду заняткаў, ладу жыцця: *арти́стъ* [2, л. 21], *архите́ктъ* [2, л. 21 адв.], *байда́шникъ*, *бакалэйшчы́къ*, *бакаля́рь* [2, л. 3 адв.], *балéтникъ* [2, л. 4 адв.], *баси́стъ* [2, л. 8], *бру́каръ* [2, л. 41], *бартникъ* [2, л. 7 адв.], *будовні́къ* [2, л. 42 адв.], *ведёрникъ* [2, л. 56], *верховéдь* [2, л. 58 адв.], *вартови́цкiъ* [2, л. 3 адв.], *вахля́рь* [2, л. 51]. Налічваецца некалькі дзясяткаў навуковых назваў раслін (*а́грестъ* [2, л. 10 адв.], *ажы́на* [2, л. 11 адв.], *ало́есь* [2, л. 14], *амéла*, *аміно́къ* [2, л. 15], *багно́вка* [2, л. 2], *багу́нь* [2, л. 2 адв.], *бальсамі́на* [2, л. 5], *безá* [2, л. 10 адв.], *бісеръ* [2, л. 21], *брусні́ца* [2, л. 41], *бузына́* [2, л. 42 адв.], *вежы́чка*, *велезлó* [2, л. 56], *верба́*, *вербе́ница* [2, л. 57], *ве́ресъ* [2, л. 58]), сустракаюцца назвы жывёл (*аргама́къ* [2, л. 18], *ба́воль* [2, л. 2], *барáнь* [2, л. 6 адв.], *бахма́тъ* [2, л. 9 адв.], *вевéрка* [2, л. 56]), птушак (*бажáнь* [2, л. 2 адв.], *бирку́тъ* [2, л. 21], *бруна́тка* [2, л. 41], *бу́хало* [2, л. 44 адв.], *вербо́вничка* [2, л. 57 адв.]), рыб (*авдо́тка* [2, л. 9], *ба́гникъ* [2, л. 2], *ба́рвена* [2, л. 7]), грыбоў (*апéнька* [2, л. 17], *белó* [2, л. 10 адв.]), насякомых (*бедру́нка* [2, л. 10 адв.], *бчо́лы* [2, л. 44 адв.]), каштоўных камянёў (*амбра* [2, л. 15], *алаба́стeрь* [2, л. 13], *а́спи́сь* [2, л. 23], *брушты́н* [2, л. 41 адв.]), тканін (*атла́сь* [2, л. 24 адв.], *бага́зія* [2, л. 2], *барха́нь* [2, л. 8], *ба́я* [2, л. 10]).

Структура слоўнікавых артыкулаў неаднолькавая, што тлумачыцца перш за ўсё неаднародным характарам лексікі слоўніка. Поўны слоўніковы артыкул змяшчае наступныя зоны: 1) зону намінацыі; 2) зону фанетычнай інфармацыі; 3) зону граматычнай інфармацыі; 4) указанне на сферу выкарыстання лексемы; 5) дэфініцыю (апісанне або пераклад); 6) спасылкавую зону; 7) зону крыніц матэрыялу.

Зона намінацыі ўключае рэстравае слова (лему) і яго варыянты. У слоўніку характэрна выкарыстанне аднакампанентавых лем (складаюцца з адной лексічна-граматычнай адзінкі – слова), выражаных рознымі часцінамі мовы: простымі і складанымі назоўнікамі (*акция* [2, л. 10], *баснопи́сь* [2, л. 8], *благое́міе* [2, л. 24 адв.], *велебо́жество* [2, л. 56]), прыметнікамі (*автeнти́чный* [2, л. 10], *велико́дный* [2, л. 57]), дзеясловамі (*абиштовáтъ* [2, л. 19], *верхово́дитъ* [2, л. 58 адв.]), радзей дзеепрыметнікамі (*арендова́нный* [2, л. 19 адв.], *бракова́ный* [2, л. 37 адв.]) і прыслоўямі (*беспра́вно* [2, л. 16], *вбы́точно* [2, л. 4 адв.]). Загалоўныя словы падаюцца, як правіла, у зыходнай форме: назоўнікі, прыметнікі

і дзеепрыметнікі – у форме назоўнага склону адзіночнага ліку, дзеясловы – у форме інфінітыва. Адхіленні ад гэтага прынцыпу нязначныя. Так, назоўнікі, якія звычайна не маюць формы адзіночнага ліку, прыводзяцца ў форме множнага ліку: **Абцугі, -овъ, ед. не имеетъ**, железные клещи [2, л. 19 адв.]; **Арцабы, -овъ, въ мн. шашки** [2, л. 21 адв.] і інш. У самастойных слоўнікавых артыкулах змяшчаюцца і памяншальна-ласкальныя формы многіх назоўнікаў: **Австэрыйка, -и с. ж. ум. сл.** австэрыя [2, л. 10]; **Бандўрка, -и с. ж. ум. сл.** бандўра [2, л. 5 адв.].

Да многіх рээстравых слоў аўтар падае арфаграфічныя і марфалагічныя варыянты: **абданецъ і абдѣнѣ** [2, л. 8 адв.], **адамашскъ і адамашка** [2, л. 10 адв.], **аксамитный і аксамитовый** [2, л. 12], **арбуза і арбузь** [2, л. 18], **багнивый і багністый** [2, л. 2], **базанъ і бажанъ** [2, л. 2 адв.]. Наяўнасць варыянтаў у слоўніку можна растлумачыць тым, што матэрыялы, якія паслужылі крыніцай для ўкладання слоўніка, аб'ядноўваюць у сабе дакументы розных эпох і тэрыторый. Варыянты ўключаюцца ў структуру аднаго артыкула: **Амбона -ы, с. ж. і амбонъ -а, с. м.** 1) возвышенное место предъ алтаремъ въ церкви, амвонъ; 2) проповедническая кафедра [2, л. 15]. У некаторых выпадках варыянт тэрміна аўтар выносіць у асобны слоўніковы артыкул з адсылкай да галоўнага артыкула (тым самым замяняючы тлумачэнне адсылкай), у якім апісваецца паняцце, напр.: **Амудётъ** *тоже, что и амайль* [2, л. 15]; **Бурштýнъ** *тоже, что и бруштýнъ* [2, л. 44].

Зона фанетычнай інфармацыі змяшчае звесткі аб вымаўленні загалоначных лексем. У слоўніку знаходзіць адлюстраванне інфармацыя прасадывага характару (правілы пастаноўкі націску ў словах). У адрозненне ад ранейшых лексікаграфічных прац (К. Калайдовіча, М. Шагідзевіча, Ф. Шымкевіча), усе словы пазначаны націскам. Прычым, у лексікаграфічнай працы фіксуецца і рухомы націск, калі пры змене слова апошні з асновы пераходзіць на канчатак, напр.: **Вѣрта; Вартовщѣкъ -ѣ; Вартовѣтъ -тѣю, -тѣешь** [2, л. 3 адв.].

Граматычная характарыстыка слоў уключае толькі парадыгматычны кампанент, які змяшчае інфармацыю пра прыналежнасць слова да пэўнай часціны мовы, указанне на неабходныя граматычныя формы. Варта падкрэсліць, што Грыгаровічам даволі дасканала распрацавана зона граматычнай інфармацыі: змешчана цэлая сістэма граматычных памет, што датычыцца кожнай часціны мовы. Яшчэ ў заўвагах да рукапісу аўтар згадвае, што “неабходна адзначыць некаторыя граматычныя формы, і асабліва тыя, што адрозніваюцца ад уласна рускіх” [3]. Напрыклад, для назоўнікаў указваецца род, лік (пераважна ў множналікавых), канчаткі роднага склону (у тым ліку і варыянтныя): **Агрест, -а і -у. с. м.** крыжовникъ; кустарникъ и ягода [2, л. 10 адв.]; **Балѣсы, -ѣ, с. м., употр. во мн.** балюстрада, перила [2, л. 5 адв.]. Пры дзеясловах абазначаюцца трыванне, асабовыя канчаткі (1 і 2 асобы адз. л.), аднакратнасць – шматкратнасць дзеяння. Дзеясловы закончанага і незакончанага трывання спарадычна вылучаюцца ў асобныя артыкулы: **Банкрѣтитъ, -у, -тишь сов.** збанкрѣтитъ, *гл. ѓ. не плотить своих долгов* [2, л. 6]; **Ввѣольнитъ, сов. гл. ввѣольнѣтъ** [2, л. 2]; **Вгрознѣтъ, однокр. гл. вгрозѣтъ; погрозѣтъ** [2, л. 1]. У прыметніках з дапамогай канчаткаў выражаюцца родавыя адрозненні, зрэдку ўказваецца кароткая форма: **Безоболѣчный -ая, -ое, -стъ, -чень, пр.** не покрытый облаками [2, л. 14]. Для іншых часцін мовы пазначаецца толькі іх назва: **Без пригѣнно, нар.** безъ укоризны [2, л. 14 адв.] і інш.

Акрамя граматычных памет, шырока выкарыстоўваюцца стылістычныя паметы, што паказваюць на спецыяльную галіну выкарыстання пэўнага паняцця (археалагічнае, архітэктурнае, вайсковае, геральдычнае, друкарскае, медыцынскае, тэхнічнае, філалагічнае, хімічнае, царкоўнае, юрыдычнае і інш.): **Акцѣзникъ, юр.** сборщик пошлин платимыхъ съ ремесль, промысловъ и т.п. [2, л. 13]; **Армѣда, воен.** войско, армия [2, л. 20]; **Бѣня, архит.** купол на зданіі; верхъ церкви или колокольни; *хим.* сосудъ для перегонки спирта [2, л. 6 адв.]; **Варстѣтъ, технич.** столярный верстакъ [2, л. 3 адв.]; **Версѣаликъ, тип.** прописная, красная буква въ печати [2, л. 58].

У слоўніку прадстаўлены звесткі аб этымалогіі некаторых лексем. Этымалагічныя

даведкі часцей за ўсё зводзяцца да ўказання, з якой мовы запазычана спецыяльнае паняцце: **Абревіяцыя**, оть *лат. abbreviatio*, сокращение литеръ въ письмъ, съ употребленіемъ при оныхъ известныхъ знаковъ [2, л. 18 адв.].

Грыгаровіч асабліваю ўвагу надаваў тлумачэнню значэнняў слоў, дамагаўся глыбокай асэнсаванасці, дакладнасці апісанняў, пазбягаў двухсэнсоўнасці. Характэрна, што гістарычная і рэлігійная лексіка тлумачыцца пераважна філалагічным апісаннем: **Алтэ́рыя** – прідель въ католической церкви съ престоломъ [2, л. 14]; **Бі́рчое** – пошлина въ пользу сборщика податей, при взносе ихъ въ казну [2, л. 21 адв.]. Тлумачэнне навуковых лексем іншых абласцей ведаў дасягаецца ў слоўніку апісальным шляхам або падборам адпаведных лексічных эквівалентаў з рускай мовы: **Адвока́тъ** – ходатай въ судебныхъ местахъ по чужбынымъ деламъ [2, л. 10 адв.]; **Архі́въ** – здание, где хранятся государственныя бумаги, или старыя вершенныя дела какого-либо присудственного места [2, л. 21]; **Ба́йка** – сказка, басня [2, л. 3 адв.]; **Банкруте́ль** – несостоятельный плательщик налоговъ [2, л. 6]. Часам аўтарам камбінаваліся абодва вышэй названыя спосабы: **Алте́мбасъ** – шелковая тканьъ съ золотымъ или серебрянымъ уткомъ, глазеть, парча [2, л. 14]; **Вакáнсь** – праздное служебное место; ваканція [2, л. 6]. Пры падборы адпаведнікаў аўтар карыстаецца як поўнымі, так і частковымі эквівалентамі (г. зн. некалькімі сінонімамі пры ўмове, калі рускі адпаведнік не ахоплівае поўнасю сямантыку беларускага слова): **Австе́рія** – гостиница; трактиръ, харчевня [2, л. 10]; **Безакці́зно** – безпошлинно [2, л. 10 адв.]; **Бчела́** – пчела [2, л. 44 адв.]; **Вговóрь** – условіе, договоръ [2, л. 2 адв.].

У лексікаграфічнай працы Грыгаровіча назіраюцца першыя спробы ў вырашэнні пытання размежавання амонімаў і мнагазначных слоў, якое з’яўляецца найбольш складаным у практыцы ўкладання слоўнікаў перакладнога тыпу. Так, усе значэнні мнагазначнага слова падаюцца ў пэўным парадку пад нумарамі: на першым месцы ставіцца самае пашыранае і найбольш даўняе неперамоснае значэнне, далей ідуць тыя значэнні, якія развіліся з папярэдніх, пасля пераносныя значэнні. Адценні значэнняў аддзяляюцца кропкай з коскай, блізкія паміж сабой значэнні – коскай. Праўда, словы-амонімы не заўсёды прыводзяцца ў асобных слоўнікавых артыкулах: **А́рка** 1) ковчегъ, сундукъ, ящикъ; 2) водяная запруда [2, л. 20]; **Вгóда** 1) выгода; прибыль; 2) угождение, услужливость; 3) мировая сделка, примирение [2, л. 2 адв.]; **Ва́га** 1) весъ, 2) орудіе, употребляемое для взвешиванія; веся; 3) развесы; 4) рычагъ для подъема тяжестей; 5) знакъ зодіака, соответствующій Сентябрю; 6) *гер.* названіе дворянского герба в Литве; 7) сила, важность [2, л. 5]. **Вага́ простонар.** Кладъ на телеге; тяжесть [2, л. 5].

У зоне крыніц матэрыялу прыводзяцца цытаты са статутаў і актаў, вытрымкі з летапісаў, запісаў вуснай мовы, прыказкі, прымаўкі, загадкі, фрагменты песняў. Дакладная пашпартызацыя ўтрымлівае наступныя звесткі: скарачэнне назвы крыніцы і яе старонку, адкуль была ўзята адпаведная тэкставая ілюстрацыя, напр: **Амбі́ция** – тщеславіе достоинствами своими, истинными или чаще мнимыми; высокомеріе; спесь. *Глупая амбиція: на брюхе шолкъ, а въ брюхе щолкъ. Пог.* [2, л. 15]; **Бесправно́сть** – нарушеніе права или справедливости; несправедливость. *Абы никого безвинить не имали и некоторой бесправности не чинили. Лит. Метр.* 83, 344 [2, л. 16].

Спасылкавая зона змяшчае дадатковую інфармацыю аб дадзенай леме. У слоўніку выкарыстаны спасылкі «гл.» і «тое, што». Першы від спасылак прызначаны для тлумачэння слоў-сінонімаў і часта носіць перакрыважаваны характар. Другім аўтар адзначае розныя варыянты аднолькавых лексем, напр: **Амбра** – янтарь. *См.* бурштынъ [2, л. 15]; **Брушты́нь** – ископаемое. Янтарь. *См.* амбра [2, л. 41 адв.]; **Буршты́нь** *тоже, что и бруштынъ* [2, л. 44]; **Ба́волна** – 1) растеніе. Хлопчатникъ; 2) хлопчатая бумага; вата [2, л. 2]; **Бума́га** – хлопчатая бумага; вата. *См.* Баволна [2, л. 43 адв.]; **Берестóвый** – сделанный из бересты; **Берестя́ный** *тоже, что и берестóвый* [2, л. 19]. Спасылкі надаюць слоўніку большую кампактнасць, дазваляюць дасягнуць аднастайнасці тлумачэнняў, адлюстроўваюць сінанімічныя сувязі

паміж рээстравымі словамі.

Такім чынам, “Слоўнік заходнерускай гаворкі” І.І. Грыгаровіча, складзены больш за сто гадоў назад і не завершаны па прычыне смерці аўтара, застаецца каштоўным набыткам беларускай перакладной лексікаграфіі першай паловы XIX ст. Па словах М.Ф. Гуліцкага, гэта “першая спроба сабраць лексічнае багацце беларускай мовы, сістэматызаваць яго і ўвесці ў навуковы абыход” [8, с. 243]. Асноўныя прынцыпы ўкладання перакладнога слоўніка, распрацаваныя І. Грыгаровічам, асэнсоўваліся пазнейшымі складальнікамі, былі асновай для выпрацоўкі новых правіл пры стварэнні лексікаграфічных прац.

Спіс літаратуры

1. *Іванова, В.С.* Вопіс рэканструяванага асабістага архіва І.І. Грыгаровіча (1792 – 1852), гісторыка, археографа, мовазнаўцы / В.С. Іванова. // БДАМЛМ. – Ф. 6. – Воп. 1. – Мінск, 2009.
2. *Словарь западно-русского наречия, составленный И.И. Григоровичем* // БДАМЛМ. – Ф. 6. – Воп. 1. – Д. 19 – 20.
3. Падрыхтоўчыя матэрыялы і заўвагі да “Слоўніка заходне-рускай гаворкі”. Рукапіс І. Грыгаровіча // БДАМЛМ. – Ф. 6. – Воп. 1. – Д. 17 – 18.
4. *Григорович, Н.* Очерк жизни протоиерея Иоанна Иоановича Григоровича / Н. Григорович // Странник. – 1861. – № 6. – С. 303 – 338.
5. *Пыпин, А.Н.* История русской этнографии: в 4 т. / А.Н. Пыпин // Белоруссия и Сибирь – Т. 4. – СПб., 1892. – 488 с.
6. *Суднік, М.* Збіральнік беларускай старажытнасці // Беларусь. – 1945. – № 11 – 12. – С. 68 – 69.
7. *Ватацы, Н.* Ці друкаваўся “Слоўнік...” І. Грыгаровіча? / Н. Ватацы // ЛіМ. – 1969. – 30 кастр. – С. 4.
8. *Гуліцкі, М.Ф.* 3 гісторыі нашай лексікаграфіі / М.Ф. Гуліцкі // Польша. – 1971. – № 11. – С. 238 – 244.
9. *Собрание слов литовско-русского (белорусского) наречия* // БДАМЛМ. – Ф. 6. – Воп. 1. – Д. 16.
10. *Казлоўскі, П.* Іван Іванавіч Грыгаровіч / П. Казлоўскі, І. Германовіч // БелСЭ: у 12 т. – Мінск: АН БССР, 1971. – Т. 4. – 608 с.
11. *Гуліцкі, М.Ф.* Нарысы гісторыі беларускай лексікаграфіі (XIX – XX стст.) / М.Ф. Гуліцкі. – Мінск: Выш. школа, 1978. – 120 с.
12. *Галас, Б.К.* Да пытання аб лексікаграфічнай спадчыне Ф.С. Шымкевіча / Б.К. Галас // Беларуская лінгвістыка. – 1985. – Вып 28. – С. 40 – 44.